

Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe

Uitgave 2020
www.sbdv.nl

Inhoud 2020

Voorwoord	03
Even voorstellen	04
Natuurinformatiestand	05
Afscheid Henk Bonekamp	10
Mededeling bestuur	11
Elke leemkuil heeft zijn verhaal	13
Jaarprogramma 2020 – 2021	15
Van leem tot paleis	20
Zandbij en spinnendoder	24
Emotie bij dieren	26
Bijzondere waarnemingen	28
Overzicht projecten SBDV	34
Het ree, een bijzonder dier	36
Nestkastenproject Radio Kootwijk	37
Vrijwilligerswerk in natuurgebieden	38
Overzicht activiteiten	39

tekeningen: Henk Bonekamp / foto's: SBDV, Jan van Hulst, Yvonne Verhoef-Witz.

Alle foto's in dit boekje zijn in kleur te zien op de site: www.sbdv.nl

**De mens is het intelligentste van alle dieren en het meest dwaze.
Namens de dieren, Diogenes (412 - 323 voor Chr.).**

Het voortbestaan van de diersoorten op aarde is afhankelijk van de gevoelige balans van de natuur. Tot nu toe hebben vele dieren de inbreuk van de mens op hun bestaan overleefd. Maar wanneer wij niet leren de dieren op hun juiste waarde te schatten en een plaats op deze aarde voor hen zeker stellen, bestaat het gevaar dat wij de rijke en kleurrijke wereld ontdoen van vele bewoners. Wij hopen en geloven dan ook dat u, samen met ons, ons enthousiasme voor de dierenwereld in al zijn vormen kunt delen.

Voorwoord 2020

Henk Bonekamp.

Ik heb het schrijven van dit voorwoord te ver voor mij uitgeschoven. Henry werd al een beetje nerveus. De deadline kwam steeds dichterbij. Dit is echter niet zomaar een voorwoord, het is mijn laatste voorwoord omdat ik stop met het voorzitterschap. Mijn vijftiengste voorwoord. Terugkijkend op 25 jaar voorzitterschap blader ik door een stapel oude boekjes. Ik voel weemoed bij het lezen van de vele voorwoorden en stukjes, van de vele korte hersenspinsels over dagpauwogen, graafwespen, gierzwaluwen, hazen in een knollenland enz. enz. Ook heb ik regelmatig geschreven over mijn speciale interesse, kraaien en uilen. Tot slot nog een schilderijtje van de Noorderhei als symbool voor de werkzaamheden in de natuur. Ik hoop velen van u nog hier of daar tegen te komen.

Allen dank voor de vriendschap en leuke contacten.

Even voorstellen:

Gerard van Heiningen

Tijdens de vrijwilligersbijeenkomst in 2019 heeft Henry Kats een oproep gedaan voor nieuwe bestuursleden. Ik heb hierop gereageerd en tijdens een zeer prettig en ontspannen gesprek, waarin ik kennis heb mogen maken met de overige bestuursleden, heb ik besloten mij als bestuurslid kandidaat te stellen.

De functie van voorzitter diende op korte termijn te worden ingevuld, dus was de keuze snel gemaakt.

Graag wil ik mij als nieuwe voorzitter van de Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe voorstellen. Ik ben Gerard van Heiningen en ben woonachtig in Putten en heel gelukkig getrouwd, we hebben geen kinderen maar wel een leuke teckel, Doortje. Zij wordt als zweethond ingezet voor het nazoeken van grofwild dat gewond is geraakt bij aanrijdingen (z.g. valwild). Het gebeurt ook dat een gewond dier nog is doorgelopen voordat het sterft. Ook dan moet de hond dit dier weten te vinden. Wat mijn relatie tot de natuur betreft, deze is redelijk breed.

Ik ben sinds lang betrokken bij het wildbeheer en heb daardoor veel kennis gekregen over het wild. De laatste twintig jaar heb ik als jachtopzichter / boswachter gewerkt op particuliere landgoederen. In die periode kreeg ik veel bezoek van

schoolkinderen op de landgoederen waar ik werkzaam was. Daarnaast bezocht ik regelmatig scholen om daar wat over b.v. reewild en over de werkzaamheden als boswachter te vertellen. Ook was ik een aantal jaren regionaal coördinator van het project 'Van Luchtkasteel tot Dassenburcht'. In deze functie bezocht ik landgoederen en scholen om deze met elkaar in contact te brengen en de schoolkinderen op die landgoederen met de natuur in aanraking te laten komen. Als docent reewild ben ik al jaren verbonden aan de vereniging Het Ree waar ik naast cursussen ook regelmatig in onze promotiewagen te vinden ben op fairs en beurzen. Tot slot geef ik voorlichting over het Veluws wild of andere onderwerpen die met de natuur te maken hebben. Mijn doelstelling als voorzitter is om samen met de andere bestuursleden de stichting hoog te houden en daarmee de natuur nog beter te gaan waarderen.

Wat hebben wij op onze natuurinformatiestand liggen?

Henry Kats

Regelmatig is de SBDV-natuurinformatiestand aanwezig bij diverse evenementen, onder andere tijdens bijen- en honingmarkten, Faunadag in Kasteel Middachten en Kerstmarkt in Kootwijk. Op de stand ligt van alles: schedels, botten, geweien, braakballen van uilen, informatiekaarten, bouwtekeningen van nestkasten, foto's van planten en dieren, maar ook stenen. Juist over die stenen wil ik in dit stukje iets laten weten. Stenen spreken, zeggen ons iets over de ontstaansgeschiedenis

van de Veluwe en hebben een eigen verhaal, bijvoorbeeld **gerolde vuursteen met botsfiguren**. Vuurstenen zijn zo hard dat alleen de hoeken en randen afgeschuurd zijn. Worden de stenen echter blootgesteld aan een langdurig proces van botsen en stoten, zoals op de rivierbodem of in de brandingszone, dan worden ze af tot rolstenen die vaak ook wat gepolijst zijn. Op de buitenkant van de stenen zien

we een patroon van talloze ronde of sikkelvormige lijntjes. Het zijn botsfiguurtjes die vooral op vuurstenen bijzonder goed te zien zijn. De gebogen lijntjes zijn barstjes die ontstonden door de talloze, vaak stevige botsingen met andere stenen op de bodem van (smeltwater)rivieren of aan het strand. Door de Maas zijn deze over Nederland verspreid.

Dan hebben we een gemakkelijk te herkennen gesteente, het is **Révinien-kwartsiet** en is afkomstig uit de Ardennen. Het is een blauwzwarte steen

met vierkante gaatjes, waarin pyrietkristallen gezeten hebben. Met de loep, die op onze infostand ligt, is dit heel goed te zien. Pyriet is een verbinding van zwavel en ijzer en heeft een goudglanzende kleur. De ouderdom van deze kwartsiet mag op ca. 550 miljoen jaren geschat worden. Overal waar je dus deze steen aantreft, mag je zeggen: "Daar heeft Maaswater gestroomd"!

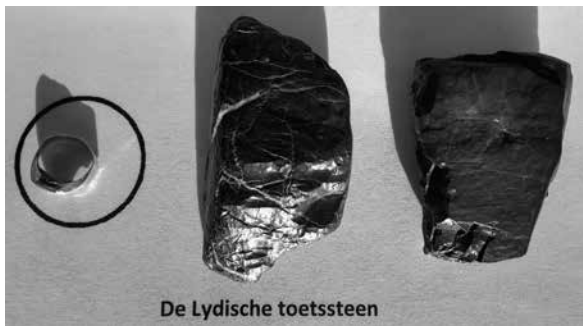

Weer en andere steen die op onze stand tussen de geweien ligt is '**Rapakivi**'. In het Fins betekent dit 'kruimelige steen'. Vrijwel alle zwerfsteenrapakivi's zijn afkomstig uit het gebied van de Åland-eilanden, een archipel van duizenden eilanden in Zuidwest-Finland, of nog noordelijker in Zweden. De kaden van St. Petersburg zijn er mee geplaveid. We noemen ze 'noordelijke zwerfstenen'.

Op het laatst van de voorlaatste ijstijd, zo'n 140.000 jaar geleden, zijn de keien samen met een menigte andere stenen door het smeltende ijs achtergelaten. De Rapakivi die vaak op onze stand ligt heb ik gevonden in het Kroondomein.

Een opmerkelijke steen is **Lydiet**, hij is zwart en je kunt hem vaak als klein steentje tussen het grind zien liggen. Soms zitten er witte kwartsaderen in de steen, dan worden ze kiezellei genoemd. De lydietsteentjes in ons grindpad zijn afkomstig uit de Ardennen of uit Midden-Duitsland. Vroeger werd een zwarte zuivere, fijn gepolijste Lydiet (zonder kwartsaderen) op de goudmarkten door edelsmeden gebruikt als '**toetssteen**' voor het optisch bepalen van het goudgehalte van gouden voorwerpen.

Het was de eerste keuringsmethode voor het vaststellen van goud. De toetssteen werd met het gouden voorwerp bekrast. Er bleef een streepje goud achter op het Lydiet. Vervolgens

De Lydische toetssteen

werd er 'koningswater' op gedruppeld. Koningswater is een mengsel van drie delen sterk salpeterzuur met zeven delen sterk zoutzuur, een gevaarlijk zuur! De eigenschap van Lydiet is dat deze steen niet aangetast kan worden door sterkste zuren en dat wist men vroeger al. Loste het streepje op dan was het geen goud, loste het streepje gedeeltelijk op dan was het een legering van goud (samensmelting van goud met een ander metaal, bijvoorbeeld koper). Loste het streepje niet op dan was het goud!

Meestal werd er naast het streepje verhandelbaar goud een streepje gezet met een toetsnaald van bekend goudgehalte, ter vergelijking. In het diamantmuseum in Amsterdam ligt de toetssteen die daar vroeger op de markt werd gebruikt. Op veel plaatsen in de wereld wordt nog steeds gebruik gemaakt van de toetssteen. Uiteraard ben ik nog even op internet wezen kijken of ik meer informatie over de toetssteen kon krijgen, en dat lukte.

Er is een firma in Nederland, firma Van Dijk in Uithoorn, die nog steeds toetsstenen maakt en verkoopt. De stenen zijn in verschillende maten, en dus

ook in gewicht, dit omdat alleen het beste gedeelte van de oorspronkelijke ruwe steen te gebruiken is. De stenen worden na het zagen aan een zeer langdurig slijpproces onderworpen. Na het slijpen wordt de steen nog een keer grondig onderzocht op onvolkomenheden, zodat uiteindelijk elke steen de gewenste kwaliteit heeft. Bij deze firma kunnen potentiële klanten een proefstukje van de

toetssteen aanvragen. Ik heb de firma een mail gestuurd, laten blijken dat ik geen potentiële klant ben, uitleg gegeven over onze informatiestand en dat ik heel graag een proefstukje voor onze stand zou willen ontvangen. Ik kreeg kort daarna een pakje met brief, vergezeld van een proefstukje originele toetssteen. Omdat het een niet commerciële aanvraag betrof, kreeg ik een wat grote stukje dan het gratis proefstukje dat deze firma aanbied aan eventuele klanten. Heel leuk, het is toegevoegd aan onze informatiestand.

Een steen die heel mooi kan zijn, nee, heel mooi is, is **Jaspis**.

Jaspis wordt ook wel ijzerkiesel genoemd vanwege de ijzerverbindingen die de steen de rode kleur geven. Zeker als deze siersteen gepolijst wordt is het een prachtige glanzende rode steen met vaak witte kwartsbanden erin. Ook deze steensoort kan je overal tegenkomen, op bospaden en tussen het grind, ik heb er enkele in mijn tuin liggen.

Veel jaspis zwerfstenen komen uit het westen van Duitsland en zijn via rivieren

hier gekomen. We noemen ze 'zuidelijke zwerfstenen'.

Een bijzonder gevormde steen die op onze informatiestand ligt en op andere dagen in mijn tuin te vinden is noemen we een **windkanter**. De windkanter op de stand heb ik in het Kootwijkerzand gevonden. Je kunt dit soort stenen nog steeds vinden, als je er maar op let. Windkanters zijn gevormd tijdens de laatste ijstijd, de koude-droge perioden van het Weichseliën, toen hier een soort poolwoestijn was. Dit is ± 116.000 tot ± 11.500 jaar geleden. De Noordzee lag toen droog door de lagere zeespiegel omdat veel water in de ijskappen zat. Grote hoeveelheden zand werden vanuit het Noordzeegebied het vaste land van

Europa ingeblazen. Stenen aan de oppervlakte werden gevormd door zanddeeltjes die door harde wind tegen een steen aangeblazen werden. Die stenen werden afgeschuurd aan de kant van waar de wind kwam. Doordat de wind niet steeds uit dezelfde richting kwam en de stenen zelf ook wel van positie veranderden, konden

er meerdere geslepen kanten ontstaan. Het bekendst zijn driekanters. Soms vinden we die geslepen vlakken en scherpe grenslijnen aan zowel de boven- als onderkant van een steen. Dit verschijnsel kan zich voordoen doordat stenen bijvoorbeeld van een helling naar beneden zijn gerold en daardoor op hun kop kwamen te liggen waarna de zandstormen weer verder gingen met het afschuren van vlakken.

Tussen de schedels van de wilde zwijnen liggen verschillende stukken **vuursteen** op de infostand. Vuursteen is de hardste steensoort dat in Nederland is te vinden en kan zeer scherpe randen hebben. Al in de oudheid werd vuursteen gebruikt voor het maken van gereedschappen. Ook pijlpunten werden uit vuursteen gemaakt. Onze verre voorouders sloegen van een stuk vuursteen net zoveel schilfers (klingen) af dat er een vuistbijl met scherpe randen overbleef. Deze, vaak scherpe, klingen worden nog wel eens gevonden. In ons land is vuursteen te vinden dat vanuit andere landen, zowel noordelijk als zuidelijk, als zwerfsteen is aangevoerd door de rivieren. Maar we hebben ook vuursteen uit eigen bodem, de Zuid-Limburgse vuursteen.

Twee stenen op de infostand naast de reeëngeweien zijn een **conglomeraat** en een stuk beton.

Een conglomeraat is een zeer grove, korrelige steen. Er komen conglomeraten van verschillende steensoorten voor. Het geheel lijkt een versteende grinthoop waardoor een conglomeraat ook weleens natuurlijk beton wordt genoemd.

De Hollandse naam is puddingsteen. De Engelse plumpudding is namelijk met pruimen en rozijnen gevuld en daar lijkt deze steen op. Conglomeraten zijn gevormd doordat verschillende gesteentes samen met zand, klei of kalk onder zeer hoge druk samengeperst werden. Ergens vond ik eens een stukje beton met grind dat bijna dezelfde vorm had als mijn conglomeraat. In een boek las ik dat het verschil tussen beton en conglomeraat vaak zo moeilijk te zien is, dat zelfs ervaren geologen de grootste moeite hebben om de twee van elkaar te onderscheiden. Ze liggen naast elkaar op de stand, één door de natuur samengesteld en één door menselijk handelen.

Het publiek dat bij onze natuurinformatiestand komt heeft vaak veel vragen en krijgt van alles te horen over de Veluwe dieren, planten en bossen maar ook over de ontstaansgeschiedenis en zeker over de Veluwe zwerfstenen.

Henk, hartelijk dank namens de SBDV

In het voorwoord heeft Henk het al laten weten, na 25 jaar voorzitter te zijn geweest is hij met ingang van zaterdag 29 februari 2020 voorzitter af. Waarom per die datum? Ieder jaar gaat het bestuur met partners ergens gezellig uit eten (op eigen kosten!). Dat is tevens een mooie gelegenheid om afscheid te nemen van bestuursleden en/of nieuwe bestuursleden te verwelkomen, en dat is de laatste zaterdag in februari. In 1994 is hij voorzitter geworden van onze Stichting. Henk was beheerder van de gemeentelijke bossen van de Gemeente Apeldoorn. Hij moest er wel over nadenken of dit wel zou kunnen en niet in conflict zou kunnen komen met zijn werkzaamheden. Henk gaf aan niet bij alle vergaderingen aanwezig te zullen zijn. Wij waren enthousiast toen Henk ons liet blijken het voorzitterschap op zich te willen nemen. Na 25 jaar is het resultaat dat hij bijna iedere vergadering aanwezig was en dat er een heel goede klik was binnen het bestuur. Ieder jaar was er een voorwoord in het SBDV-boekje en waren er tekeningen van zijn hand. Ook de toespraakjes die hij af en toe hield, gingen hem bijzonder goed af. We zullen Henk en zijn vrouw Tonnie zeker gaan missen binnen onze vriendenclub. Het is tegenwoordig moeilijk om bestuursleden te krijgen, daar hebben vele verenigingen en stichtingen problemen mee.

Wij zijn dan ook heel gelukkig dat Gerard van Heiningen heeft aangegeven de voorzitterstaak van Henk over te willen nemen (zie elders in dit boekje).

Henk, hartelijk dank namens de SBDV!

Mededelingen bestuur

Afscheid van H el ne en Leo Lagendijk.

In 2017 zijn H el ne en Leo Lagendijk bij onze Stichting gekomen als excursieleiding en hebben zij diverse excursies voor onze Stichting georganiseerd in vele natuurgebieden. Zij verzorgden al langere tijd een presentatie ‘Grofwild in Nederland’. Deze was geschikt als gastles voor leerlingen van de midden- en bovenbouw van basisscholen. Ook dit deden zij vanaf 2017 voor onze Stichting. Met veel plezier hebben zij dat jaren gedaan en vele kinderen hebben wat geleerd over het wild van de Veluwe. Tijdens de presentatie werden er veel voorwerpen getoond van het grofwild: schedels, vachten, geweastangen, poten, tanden en kaken en een schedel van een moeflonram met zijn prachtige horens. H el ne en Leo hebben ons laten weten dat zij helaas, om gezondheidsredenen, zowel met de schoolpresentaties als met de excursies moeten stoppen. Jammer voor ons maar hun gezondheid is belangrijker. Wij zijn H el ne en Leo zeer dankbaar dat zij zoveel voor ons en vele anderen hebben gedaan en wensen ze het allerbeste!

Dank!

Irene Legemaat heeft ons bestuur verlaten. Zij was in 2018 in ons bestuur gekomen en had het secretariaat op zich genomen. Helaas kon zij dit niet meer combineren met andere werkzaamheden. Namens ons bestuur, Irene, bedankt!

Vleermuizeninventarisatie Berg en Bos

Na de aanval van een boommarter in 2018 op de vleerbietenhut is er een nieuwe deur voor ons vleermuizenonderkomen geplaatst. De vleermuizen zijn de schrik te boven. Op 10 februari zijn deze bijzondere zoogdieren weer geïventariseerd. In de Vleerbietenhut zaten zeven franjestaartvleermuizen en drie watervleermuizen. In de pompkelder zat een grootoorvleermuis. De verwachting is dat er meer vleermuizen de pompkelder zullen gaan ontdekken nu er een nieuwe ingang is geplaatst.

Ooievaars in 'Het Schol'

Ons ooievaarsnest in het moerassige natuurgebied 'Het Schol' bij landgoed Het Woudhuis, ten oosten van Apeldoorn, is weer bezocht door twee ooievaars, er is een jong geboren en uitgevlogen.

Vrijwilliger gevraagd voor het bestuur!

De belangrijkste taak van het SBDV-bestuur is zorgen dat de Stichting goed functioneert, daarvoor heb je voldoende bestuursleden nodig. We zijn nog op zoek naar iemand die het secretariaat op zich wil nemen. Het bestuur bestaat uit vijf enthousiaste leden. Wij vergaderen vier á vijf keer per jaar, om beurten bij een van de bestuursleden thuis. Mocht u geïnteresseerd zijn, of iemand weten die wij zouden kunnen benaderen voor deze bestuursfunctie, dan vernemen wij dit graag. Onze telefoonnummers staan achter in dit boekje.

Elke leemkuil heeft zijn verhaal

Gert Jan Blankena

Een leemkuil. Alleen het woord al heeft iets geheimzinnigs. En als je eenmaal bij zo'n leemkuil staat, overvalt je een wat vreemd gevoel. Is 't hier wel pluis? Wat is hier ooit gebeurd? Ook de namen van leemkuilen liegen er niet om: Heidensgat, Moordenaarskuil, Germanenkuil, Ruitersgat, Solsche gat...

Bijna elke leemkuil heeft zijn eigen verhaal, dat steevast griezelig is. In de Germanenkuil vonden heidense rituelen plaats met bijbehorende offers, in het Ruitersgat is een ruiter verongelukt en er is bovendien een schat begraven, het Solsche gat herbergt een verzonken klooster en zo zijn er nog veel meer verhalen. Leemkuilen spreken duidelijk tot de verbeelding.

Ruitersgat in het Kroondomein

Logisch ook wel: veel van die kuilen liggen ver van de bewoonde wereld, ze zijn groot en diep, er staat meestal water in en vaak zijn ze omzoomd door hoge beuken en eiken. Het is er stil en eenzaam, je moet moeite doen om er te komen. Op de Veluwe liggen vele tientallen leemkuilen. De meeste zijn te vinden op de hogere delen van de stuwwal van de Oost-Veluwe maar ook elders, zoals bij Putten, zijn ze te vinden. Ze zijn allemaal gegraven en er is, ondanks alle spannende verhalen, niets geheimzinnigs aan. Wel zijn ze vaak al eeuwen oud. In de leemkuilen werd leem gewonnen dat voor allerlei doeleinden werd gebruikt. Al in de prehistorie werden er potten van gebakken. Gevlochten muren van wilgenhout werden ermee bestreken en er werden vloeren mee belegd. In de middeleeuwen werden er stenen van gebakken om kastelen en voornamen huizen van te bouwen. Zo kwamen de stenen voor kasteel Cannenburgh in Vaassen uit een groeve die nu nog steeds wordt aangeduid als het Cannenburgergat. De stenen voor paleis Het Loo kwamen uit de Germanenkuil en uit een naamloze

groeve langs het Asselsepad bij Apeldoorn. Lodewijk Napoleon gaf in 1807 opdracht om de weg van Apeldoorn naar Amersfoort te verharden. Het leem werd gewonnen in leemgroeves in de omgeving van die weg en al die kuilen zijn, wel na enige bestudering van de topografische kaart, terug te vinden. Soms vind je zelfs nog de sporen van de veldovens waarin de stenen werden gebakken: de grond is daar rood gekleurd door de hitte. Tot in onze tijd worden de zandwegen over de Veluwe verhard met grint en leem. Leem lijkt op klei maar heeft een wat andere samenstelling. Het is iets grover van structuur en er zit wat meer zand in. Het heeft een gele of blauwachtige kleur. Het leem in de groeves is ontstaan in de derde ijstijd. Zo'n 160.000 jaar geleden gleden ijstongen van wel 200 meter dik het oerdal van de Rijn binnen, daar waar nu de IJssel stroomt. Door het gewicht werden zand en stenen vermalen tot een stoffijne fractie: leem. De ijstong drukte een dal van 30 en 40 kilometer breed uit met een lengte van ruim 60 kilometer en een diepte van 90 tot 125 meter. Hierbij ontstond aan de ene kant de Veluwestuwwal en aan de andere kant de Sallandse heuvelrug. Dat ging niet zomaar.

Germanenkuil in het Orderbos

Omdat de bodem tot op grote diepte bevroren was werden de stuwwallen in schollen, zeg maar platen, omhoog gedrukt. Die kwamen min of meer verticaal te staan, dus ook de schollen met leem. Door erosie spoelde veel materiaal van de stuwwallen weg waarbij op sommige plekken de schollen met leem aan de oppervlakte kwamen te liggen. Leemkuilen zijn vaak juweeltjes als het om planten en dieren gaat. Leem heeft een bufferende werking tegen de alom aanwezige verzuring, veroorzaakt door stikstofdepositie afkomstig van landbouw, verkeer en industrie. In leemkuilen is die invloed minder heftig, waardoor er nog steeds bijzondere planten zijn te vinden als bosklaverzuring, bosanemoon, fraai hertshooi, boswilg en wilde appel. In het water zetten kamsalamander en rugstreeppad hun eitjes af. Leemkuilen zijn de pareltjes van die droge Veluwe!

Jaarprogramma, excursies, beamerlezing 2020

Maaïke Strikwerda

We kunnen terugkijken op een prachtig jaar met mooie excursies. Er was voor iedere excursie meer dan voldoende animo en zowel de deelnemers als de gidsen hebben volgens mij genoten. Voor de wandeling naar het Aortjeshuus was zóveel belangstelling dat we een heel aantal mensen hebben moeten teleurstellen. We willen de groep niet groter maken dan twintig personen. Tijdens deze excursie hebben we prachtige verhalen gehoord over Aortje. Er waren deelnemers bij die Aortje daadwerkelijk gekend hebben en bij haar en haar gezin op bezoek zijn geweest in dat kleine huisje in het bos. Dat ze zelfvoorzienend waren bleek wel uit het feit dat een hert dat nietsvermoedend langsliep, ineens geschoten werd door de zoon van Aortje. Gewoon waar het bezoek bijstond! Ook was er destijds een grote moestuin bij het huisje. Wel zo handig, want supermarkten bestonden toen nog niet, laat staan dat ze aan huis bezorgden. Om niemand te hoeven teleurstellen dit jaar gaan we deze tocht twee keer doen. En wie weet komen er weer mooie verhalen boven borrelen. Alle excursies proberen we te plaatsen in lokale media en we sturen een nieuwsbrief rond. Wilt u deze nieuwsbrief ontvangen of juist niet meer? Dan kunt u een mailtje sturen naar excursies@sbdv.nl dan passen we de gegevens aan. Niet alle excursies die wij doen staan in dit boekje, soms hebben we zomaar ineens zin om wat leuks te doen en wordt er een excursie bedacht. Deze excursies komen ook in de lokale media, de nieuwsbrief en op de website. Alle excursies zijn voor iedereen gratis toegankelijk. De bronstexcursie is alleen voor donateurs. Excursies duren over het algemeen 2 à 2,5 uur en omdat we in het bos lopen zijn goed schoeisel, gepaste kleding en een verrekijker aan te bevelen. Aanmelden is verplicht vanwege de groepsgrootte. We hanteren meestal maximaal 20 deelnemers, tenzij anders vermeld. Aanmelden via: excursies@sbdv.nl Indien dit niet lukt, via telefoonnummer 06-40784126. Alvast weer heel veel plezier gewenst!

Zaterdag 22 februari 2020

Wandelexcursie 'Op zoek naar diersporen'

Tijdens deze excursie gaan we zoeken naar allerlei sporen die dieren in het bos achterlaten. We hopen natuurlijk op een pak sneeuw in februari, opdat diersporen goed te zien zijn. Er wordt door de gids veel verteld over de natuur en het wild dat hier woont: edelherten, zwijnen, reeën, vossen, dassen en natuurlijk over de wolf. We komen door een gebied waar vaak edelherten het pad oversteken op weg naar de heide, dus er is een kans dat we ze zien. Het is dan ook handig een verrekijker mee te nemen.

Tijd en startlocatie: 15.30 uur vanaf de 1e parkeerplaats links aan de Aardhuisweg vanaf Apeldoorn. Gids: Yvonne Verhoef-Witz.

Zaterdag 11 april 2020

Excursie 'Schovenhorst'

In het voorjaar is er in het bos veel te zien en te beleven. Tijdens de excursie van vandaag gaan we in de omgeving van het Landgoed Schovenhorst wandelen. Dit landgoed heeft als bijnaam "de mooiste bomentuin van Nederland". Er is een grote collectie naaldbomen. We horen over de boomsoorten in dit gebied, maar ook over het hier levende wild, zoals edelherten, reeën, wilde zwijnen, vossen en dassen. Al zul je ze misschien niet tegenkomen overdag, sporen zullen we zeker zien, je moet alleen even weten waar je op moet letten.

Tijd en startlocatie: 14.00 uur bij parkcamping 't Ravenest, Schovenhorsterveldweg 10, 3881PB Putten. Gids: Marjan Oudshoorn.

Zaterdag 25 april 2020

Wandelexcursie 'Nationaal Park Veluwezoom'

Allereerst gaan we naar de Soerense Beek, waar we de drie Sprengenkoppen gaan (be)zoeken. Daarna vervolgen we onze weg door het prachtige Eerbeekse Veld en het Voorste Schaddenveld. Uiteraard wordt onderweg een en ander verteld over het gebied.

Tijd en startlocatie: 14.00 uur vanaf parkeerplaats de Plaghak aan de Schaapsallee in Laag Soeren. Gids: Joke van Tol.

Zaterdag 2 mei 2020

Wandeling langs ondergrondse geheimen

Een wandeling waarin cultuur, natuur en geschiedenis gecombineerd worden. In het Speulderbos bij het buurtschap Drie in de gemeente Ermelo liggen de overblijfselen van een onderduikershol. Dit hol is in de Tweede Wereldoorlog tussen februari 1943 en juli 1944 gebruikt door Engelse piloten en voortvluchtige landgenoten. In juli 1944 werd het hol helaas door de Duitsers ontdekt. De contouren van het onderkomen zijn nog altijd zichtbaar. Tijdens deze wandeling komen we ook nog langs andere historische punten en langs de prachtige Ermelose heide.

Tijd en startlocatie: 14.00 uur bij Parkeerplaats aan de Spriederweg 204, 3852MH Ermelo. Gids: Marjan Oudshoorn.

Maandag 18 mei 2020

Excursie in Koninklijk Park Het Loo te Apeldoorn

We wandelen in een prachtig gebied met heel veel historie, de hertenkamp, een kasteel, bijzondere planten en bomen, allerlei gebouwtjes en gedenktekens. De wandeling door het gebied zal ongeveer 3 uur duren. De tuinen van het oude kasteel Het Loo zijn in deze periode toegankelijk voor publiek. Het kasteel zelf is niet te bezichtigen.

Tijd en startlocatie: 13.30 uur vanaf de parkeerplaats van het Paleispark aan het einde van de Boslooweg (tegenover de Pijnboomlaan). Routebeschrijving: vanuit

Apeldoorn de N344, Amersfoortseweg. Tegenover de Pijnboomlaan rechtsaf richting Paleispark. Voor het raster is links de parkeerplaats. De toegangsprijs van € 2,- tot het Paleispark komt voor eigen rekening, parkeren is gratis. Gids: Henry Kats.

Donderdag 21 mei (hemelvaartsdag) 2020

Fietsen op de vroege morgen, dus vroeg opstaan!

De fietstocht gaat van Elspeet via het Kroondomein, Gortel en Vierhouten terug naar Elspeet. We hopen in het Kroondomein wild aan te treffen. In Gortel nemen we een kijkje bij een wildweide. We houden ergens pauze en kunnen dan iets nuttigen, dit dient u zelf mee te nemen. Neem een verrekijker en eventueel een fotocamera mee. Houdt rekening met het weer. Afhankelijk van wat we beleven onderweg zijn we halverwege de ochtend weer terug in Elspeet.

Tijd en startlocatie: 06.30 uur te Elspeet, op de hoek Uddelerweg / Nunspeeterweg / Staverdenseweg. Gids: Gerard van Heiningen.

Zaterdag 20 juni 2020

Wandeling 'Beekhuizerzand'

We gaan wandelen in het bos van de gemeente Harderwijk onder leiding van een kundige gids. Tijdens de wandeling zullen we verschillende soorten terreinen doorkruisen met elk zijn eigen bewoners, die voorkomen op de Veluwe: herten, zwijnen, reeën, vossen etc. De gids kent dit gebied en zijn bewoners goed, dus we zullen hier ongetwijfeld uitleg over krijgen. De kans op een ontmoeting met wild is uiteraard aanwezig, een verrekijker meenemen is de moeite waard. Bij gunstige weersomstandigheden zullen we proberen zelfs de nachtzwaluw te spotten.

Tijd en startlocatie: 20.00 uur aan de Watertorenweg in Harderwijk. Dit is een zijweg van de N302 (Leuvenemseweg). Gids: Teus van de Bunte.

Maandag 22 juni 2020

Wandeling naar het 'Aortjeshuus'

Geschiedenisles terwijl je door de prachtige bossen wandelt en ondertussen misschien wel een glimp van het daar levende wild opvangt. Wie wil dat nu niet? We gaan een kijkje nemen bij het goed bewaarde daglonershuisje van Aortje (1888-1974) en haar gezin, ver van de bewoonde wereld. Opmerking: goede schoenen aan, geen parfum op en geen ritzelende kleding aan, neem een verrekijker mee.

Tijd en startlocatie: 19.00 uur vanaf de speelweide aan de Stakenbergweg te Elspeet. Gids: Gerard van Heiningen.

Zaterdag 4 juli 2020

Rondleiding in de molen in Garderen

We krijgen een uniek kijkje in de oude Korenmolen in Garderen. Vanaf de molen heb je een prachtig uitzicht over het landschap. Na de rondleiding door de molen gaan we onder leiding van de gids wandelen in deze buurt en gaan we spo-

ren uit de ijstijd bekijken. U zult leren met andere ogen naar het landschap te kijken! Aanmelden verplicht -max 15 personen- i.v.m. het bezoek aan de molen.
Tijd en startlocatie: nadere informatie ontvangt u na aanmelding, rond 10.30 uur starten we. Gids: Yvonne Verhoef-Witz.

Vrijdag 10 juli 2020

Wandeling naar het 'Aortjeshuus'

Zie 22 juni, tijd: 19.00 uur.

Zaterdag 25 juli 2020

Excursie 'Grevenhout'

Natuurgebied Grevenhout is een afwisselend bosgebied. Je vindt er lariksbossen, douglasbossen maar ook percelen met eiken, berken en jeneverbesstruiken. In Grevenhout treft men zowel de zomer- als wintereik aan. Wat het verschil is gaan we leren. Als je hier loopt kun je je bijna niet voorstellen dat dit gebied 100 jaar geleden een groot heidegebied was waar Koningin Wilhelmina graag schilderde. We gaan dan ook op zoek naar de zogenaamde Wilhelmina-dennen. Het is een interessante wandeling waar we zo maar een ontmoeting kunnen hebben met een hert, ree of wild zwijn.

Tijd en startlocatie: 19.00 uur bij parkeerplaats bij huifkarcentrum de Kronkel, Assel 12, 7346 AK Hoog Soeren. Gids: Marjan Oudshoorn.

Zaterdag 15 augustus 2020

Excursie 'Noorderheide'

Vrijwilligers van onze Stichting zijn regelmatig te vinden op de Noorderheide om de jonge grove dennen en berken uit de heide te halen. Dit gebied is niet alleen mooi om te werken, maar ook zeker om te wandelen. Tijdens deze wandeling gaan we langs bij de bijzondere waterwerken van de heer Van Beuningen. Hij heeft een uitgebreid stelsel van beekloopjes, vijvers en piramides aangelegd. In dit jaargetijde hopen we natuurlijk ook te mogen genieten van bloeiende heide. Omdat we vorig jaar een aantal excursies vanwege de hitte moesten afgelasten, plannen we deze nu in de vroegere ochtenduren. Opmerking: neem drinken mee en zorg voor hoofdbescherming.

Tijd en startlocatie: 10.00 uur vanaf de parkeerplaats aan de Vierhouterweg. Vanuit Elspeet: vóór de heide aan de rechterkant van de weg. Gids: Marjan Oudshoorn.

Zaterdag 5 september 2020

Beamerlezing door: Geurt Besselink.

Titel: "Veluwe, ontmoetingen met het verleden".

De Veluwe, het grootste natuurgebied van Nederland, is niet zomaar een verzameling natuurlijke elementen die toevallig bij elkaar staan. Aarde, water en wind hebben ons landschap ooit gecreëerd. Het landschap is eigenlijk nooit af, want het natuurlijke proces gaat altijd door. Ieder landschap is in het verleden

gevormd tot wat het nu is, zowel door natuurlijke elementen als door de mens die in steeds sterkere mate zijn stempel op het landschap drukt. Die invloed van de mens op het landschap van de Veluwe wordt gedurende een tijdsbestek van duizenden jaren steeds groter. De mens nam het eens zo woeste en ledige landschap meer dan eens volledig op de schop. De natuur mag haar gang gaan, maar de mens dirigeert en stelt kaders, en geeft ieder stukje grond een eigen bestemming, aangevuld met de nodige beheersmaatregelen. Dat is de Veluwe van nu. De presentatie “Veluwe, ontmoetingen met het verleden” neemt u mee op deze chronologische “tijdreis”. Geurt toont u de plekken op de Veluwe waar mens en natuur hun sporen achterlieten en nog steeds achterlaten, van gletsjerdalen en stuwwallen uit de ijstijden tot de overblijfselen van grafheuvels, rituele plekken en de ijzerindustrie, van malebossen tot eikenhakhoutbossen en sprengbeken tot de ecoducten van nu, alles komt aan bod in deze natuurlijk-culturele fotopresentatie over de Veluwe. Geurt heeft een paar prachtige boeken uitgebracht waar veel van zijn foto's in zijn afgebeeld, “Veluwe, ontmoetingen met het verleden” en “Veluwe, onvergetelijke ontmoetingen”. **Aanvang 14.00 uur in het Dorpshuis Ugchelens Belang, Bogaardslaan 81, 7339 AN Ugchelen (Apeldoorn). Vanuit Apeldoorn te bereiken met bus 10. Aanmelding niet nodig.**

Zaterdag 12 september 2020

Excursie ‘Speulder- en Sprielderbos’

De gids neemt u mee naar het Speulder- en Sprielderbos. Hij vertelt over de geschiedenis van het gebied en hoe je dingen van vroeger (wildwallen bijvoorbeeld) herkent. Welke dieren leven hier in het bos en moeten we daar bang voor zijn of juist van genieten? Wat is bijzonder aan de dracht van een reeget en waarom werpt het hert ieder jaar zijn gewei af?

Tijd en startlocatie: 13.30 uur bij parkcamping 't Ravenest,

Schovenhorsterveldweg 10, 3881 PB Putten. Gids: Gerard van Heiningen.

Vrijdag 25 september 2020

Bronstexcursie ‘Kroondomein’

Ieder jaar is het weer een belevenis om de edelherten te horen burlen tijdens de bronsttijd. Als het donker wordt krijgt het bos een totaal ander uiterlijk. Geluiden gaan mee spelen. De edelherten maar ook bosuilen en andere nachtdieren laten zich horen. De burltochtwandeling is exclusief voor donateurs, hierbij is slechts één introductie per donateur toegestaan.

Opmerking: graag bij aanmelding uw naam, een of twee deelnemers en uw telefoonnummer vermelden. Uw telefoonnummer is nodig voor het geval de excursie bij slecht weer niet doorgaat, dan wordt u gebeld.

Tijd en startlocatie: 19.00 uur vanaf de parkeerplaats in het Kroondomein ingang Amersfoortseweg. Vanuit Apeldoorn Amersfoortseweg (N344) richting hotel-restaurant de Echopot. Vóór de Echopot, bij de eerste vluchtheuvel, is rechts de grindweg naar Elspeet. Vóór het wildrooster is rechts een kleine parkeerplaats. Gids: Henry Kats.

Zaterdag 17 oktober 2020

Herfstwandeling 'Boeschoten'

Als de bladeren weer van de bomen vallen, het weer onvoorspelbaar is en de bossen vol staan met paddenstoelen, is het heerlijk om toch nog even lekker naar buiten te gaan. Stevige schoenen en een goede jas zijn daarbij een must. Maar wat is er nu heerlijker dan door de bladeren te struinen. Nog één keer gaan we samen wandelen dit jaar door bossen, langs de heide en een mooi bosven.

Tijd en startlocatie: 14.00 uur bij Parkeerplaats aan de Apeldoornsestraat (N344) bij de Harderwijkerkarweg. Komend vanuit Voorthuizen: links parkeren.

Gids: Marjan Oudshoorn.

Van leem tot paleis en de natuur bij de leemkuil in Berg en Bos

Henry Kats

De Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe probeert met de gelden die wij van de donateurs verkrijgen regelmatig kleinschalige projecten te financieren. Het laatste project betreft twee informatiepanelen bij de leemkuil in Berg en Bos te Apeldoorn. Eén paneel gaat over de natuurwaarde van de leemkuil en één paneel gaat over de historie van de leemkuil m.b.t. Paleis Het Loo.

Een stukje historie.

Leem is van oudsher al gebruikt om stenen te bakken. De stenen werden vroeger in de buurt bij de leemkuilen vervaardigd in veldovens. Bij de leemkuil in Berg en Bos zal dit zeker ook het geval zijn geweest maar waar deze ovens hadden gestaan was niet bekend tot 1990. Wim Fiets (die helaas in november 2018 is overleden) en ik hadden het vermoeden dat we de plekken, waar mogelijk de ovens hebben gestaan, hadden ontdekt. Dat had te maken met de zware stormen van 25 januari en half februari van dat jaar. Veel bomen waren omgewaaid, ook in de omgeving van de oude leemkuil in Berg en Bos. Bij verschillende boomkluiten (windworpen) vonden we stukken steen die een gedeeltelijk glimmende glazuurachtige laag hadden. Deze stenen zijn te heet geworden tijdens het bakken. Ze worden ook wel gesinterde bakstenen genoemd. We hebben in al die jaren zelf niets onderzocht omdat we veel te weinig kennis hadden van wat we eventueel aan zouden treffen. Je kunt in zo een situatie beter niets doen dan iets door ondeskundigheid vernielen.

Een aantal jaren daarna werd een oud wandelpad in de buurt van de leemkuil dichtgemaakt. Het pad gaf teveel verstoring voor de dieren in dit gebied. Een kleine graafmachine verplaatste de grond om het pad te laten verdwijnen en de natuur vervolgens zijn gang te laten gaan. Zeer veel rood puin kwam daarbij vrij, het werk werd stil gelegd. De gemeentearcheoloog werd ingelicht. Met vrijwilligers van de Archeologische Werkgroep Apeldoorn (AWA) werd een onderzoek gestart. Aan Wim en mij werd gevraagd om de plaatsen aan te wijzen

waar wij stenen hadden gevonden. Binnen korte tijd hadden mensen van de werkgroep de ovens gevonden. Uiteraard zijn door ons vele vragen gesteld waardoor we een beeld hebben gekregen op welke wijze de stenen gemaakt werden en hoe het proces in zijn werk ging. De gemeentearcheoloog heeft een steen meegenomen om deze te vergelijken met de stenen van het Paleis. Wim heeft wat leem uit de leemkuil gehaald en thuis in een houten mal een steen gevormd. Na droging, die zeer lang duurde, heeft Henk Bonekamp in zijn houtkachel de steen gebakken. Dit is natuurlijk op een andere wijze gebeurd dan zoals dat vroeger ging. Na afkoeling is de steen in drie stukken gesprongen maar de structuur en de kleur zijn hetzelfde als de steen uit omstreeks 1685.

Graven met scheppen, troffels en stoffertjes.

De gemeentearcheoloog is verder gaan spitten in gegevens over steenbakovens. Na aanleiding van zijn vooronderzoek is het besluit genomen om een van de ovens geheel bloot te leggen voor nader onderzoek. Wim en ik werden uitgenodigd om, onder leiding van de archeoloog, samen met mensen van de Archeologische

Werkgroep Apeldoorn dit werk te klaren. Op 10 augustus 2004 zijn we 's morgens begonnen. Een paar bomen moesten het veld ruimen. Gelukkig gaf dit geen problemen aangezien er in die omgeving toch 'gedund' moest worden. Een kleine graafmachine verwijderde de boomstobben. Voorzichtig werd het bovenste gedeelte van de grond met de machine afgegraven. Mensen van de AWA hadden met palen en linten de omtrek uitgezet. Deze was na grondboringen vrij goed bepaald. Na verloop van tijd zat het werk voor de graafmachine erop en zijn we met elkaar voorzichtig met scheppen, troffels en stoffertjes verder gaan graven. Aan het einde van de middag hadden we een groot gedeelte van steenbakoven blootgelegd. Duidelijk waren de stapelgangen en de stookgangen te zien. De archeoloog vertelde ons dat de oven ongeveer 2,5 meter hoog is geweest. Er waren ronde boogpoortjes boven de stookgangen gemaakt. De afmeting van de oven bedroeg ongeveer 8 x 21 meter. De oven heeft waarschijnlijk van 1685 tot 1790 dienst gedaan. De volgende ochtend zijn we verder gegaan met het werk. Na afloop werd de totale oven opgemeten en tot in de kleinste details in kaart gebracht. Het gevonden steenformaat, de grote omvang van de oven en één gevonden muntje uit de periode 1650/1685 onderschrijven de theorie dat de stenen zijn gebruikt voor de bouw van Paleis Het Loo.

In 2004 is er een wildobservatieplaats gemaakt bij de leemkuil. Het leek ons leuk en interessant om daar informatieborden over het gebied te plaatsen. Wim en ik zijn aan de slag gegaan. Tussen twee plexiglas platen hebben wij foto's en

tekst gemonteerd. We hebben er een aluminium lijst omheen gezet en aan de wand van de wildobservatieplaats bevestigd. Op het rechter paneel kwam van alles over de planten en dieren die met de leemkuil te maken hebben en op het linker paneel informatie over de cultuurhistorie. Onder dat paneel hebben we een kleine vitrine gemaakt met wat materiaal dat betrekking heeft op dit historische industriegebied. Na vele jaren waren de foto's verkleurd en was de tekst gedeeltelijk doorgelopen. Er was condensvocht tussen de platen gekomen, dus werd het tijd om ze te verwijderen en na te gaan denken over iets nieuws, een mooie klus voor in de zomervakantie 2018. Een jaar later waren de ontwerpen voor nieuwe informatiepanelen klaar en konden ze gemaakt gaan worden. Er is gebruik gemaakt van nieuwe technieken en ze zijn aangepast aan deze tijd. De nieuwe informatiepanelen zijn in het wildobservatiescherm bij de leemkuil geplaatst. Op het linker paneel staat aan de bovenzijde de tekst die zeker de lading dekt: "Van leem tot Paleis", op het rechterpaneel staat: "Natuur

Apeldoorn
Bosbeheer Gemeente Apeldoorn

Van Leem tot Paleis

Stichting Behoud
Dierennatuurlijk Veluwe

Waterrechtopgaten van de fornen

Paleis Het Loo

Opgraving bij de voormalige Molendijk in de wijkten van Paleis Het Loo. Nu zijn daar de Restovers van naaltpalmen, in 2000 gereconstrueerd

Leemkuil, het boord is zilt

Opgraving verdunde (aantrekkers) in Berg en Bos, augustus 2004

Opgravingen in Berg en Bos. Het betreft oude veldovens (steenbakovens) waar rond 1885 vermoedelijk de stenen zijn gebakken voor de bouw van Paleis Het Loo.

Leem werd van outside af gebruikt om stenen te bakken. De stenen werden vervoerd in de buurt bij de steenruilen verspaard. Na een storm waarbij bomen waren omgewaaid en grond naar boven was gekomen zijn onder de steenruilen situaties stenen gevonden met een globaal gelijkvormige afmeting. Deze stenen zijn te herkennen tijdens het bakken. Ze werden ook wel gestroete bakstenen genoemd. Tijdens het droogmaken van een oud waarspaal, om de natuur een veldoven ging te zien zijn in de buurt van de leemkuil, waren veel rood puuk vrij. Het werk werd stil gelegd en de gemeentearchivoloog werd ingelicht.

Originele steen uit de veldovens in Berg en Bos

Gevormde en gedroogde leem

Baksteen tot stenen in 2004

De Aantrekkers (H&M) in Oude Boezing (rechts)

Meer weten? [Klik op de QR code](#)

De gemeentearchivoloog heeft één steen meegenomen om deze te vergelijken met de stenen van het Paleis (de steen rechts in de vitrine). Een van de veldovens heeft wel leem uit de steenruil gehaald en thuis in een houten mal stenen gevormd. Deze stenen zijn de steen. Na droging, die zeer lang duurde, is een steen in een houten mal gevormd. Dit is in strijd met een andere wijze getuurd dan zoals dat vroeger ging. Na afwerking is de steen in meerdere stukken gesneden maar de structuur en de kleur zijn hetzelfde als de steen uit omstreeks 1885 (mossende steen in de vitrine).

Natuur in en bij de leemkuil

Zoelend wild zwijn

Wild zwijn tegen schuurboom

Wild zwijn biggen of frislagen

Zoetjesken zijn moederspotten die een onvoorbereide bodem hebben waardoor er altijd water in blijft staan. De water zeggen verspreiden en schakelen daar graag in, water als ze niet tevreden zijn met een andere parasiet. Moeder die in hun vrucht is geborgen laten ze drogen, in de buurt van zotten weten we altijd schuurbomen; bomen waarvan de bast gelschruid of zelfs verwormen is. Zwijnen schuren aan deze bomen de moeder en moeder zoogen haren meer onderhouden van moeder; parasieten en losse haren, zotten, droepaaltjes, rust- en voedselplaatsen zijn door vaste wozens met elkaar verbonden.

Foto: www.stichtingbehoud.nl

Gewone pad

Braine kikker

Salamander en groene kikker

Paroese azaarjuffers

Vierkle libelle

Schaatsenslijders

Schaatsenslijders bewegen zich voort door met de poten te roeien. Bij de kop hebben ze twee vingers waarmee gegraasd wordt op dieren op en met onder het wateroppervlak. De twee middelste poten gaan als roeispielen heen en weer, met de achterste lange twee poten sturen ze.

Boommarter

Vos

Ringling

Zandhogedie

Bosuil

Milakukken

Uitblussen van de bosuil. Van of vijf wonden moet het wit uitgesloten, vertelt de jager al het nest. Het jong blijft in de buurt op takken zitten, vooraf de naam 'takeling'.

Honingzwammen

Dottelbloemen

Gale iis

Sterrenschot

Gelechtschijf spij met een heldere kleur als van een ster. Dit heeft te maken met de vierkanten van kikkers. O.a. buizers, regens en buisringen zotten in de wereld naar kikkers en padden. Kikkers en padden hebben op hun kop een aantal gliften zitten. Daarom wordt de kop niet gegeten maar afgestoten. Wal overig, wordt gegeten, kon vromerklakken of goed heeft eenkalken. Die zitten vol met ergis die zijn verpakt in een gelechtschijf spij

dat enorm opzwelt als het in aanraking komt met water, het kikkert. Buizers, regens en buisringen hebben water in hun rugzak. Het dit zwelt en wordt uitgesloten. Als men dit vinger voeld, wat men moet wat het was. Door de wonderlijke hekkers kleur moest men wel van een ster afkomstig zijn. Vooraf de naam 'vromerklak'.

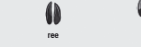
Uitwerpselen (deuntje)

ree edelhert wild zwijn

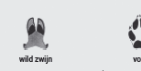
Uitwerpselen van het wilde zwijn zijn klein en rond. Ze worden vaak in groepjes van drie of vier uitgelegd. Ze zijn vaak wit en hebben een sterke geur.

Voetafdrukken van dieren (z.g. 'porenten')

ree edelhert

Poreten zijn 4-5 cm lang en 2 cm breed. Ze zijn meestal wit en hebben een sterke geur. Ze worden vaak in groepjes van drie of vier uitgelegd.

wild zwijn vos

De afdraken van de vos worden dik en zijn groter dan die van de ree. Ze worden vaak in groepjes van drie of vier uitgelegd. Ze zijn vaak wit en hebben een sterke geur.

das boommarter

De afdraken van de boommarter zijn klein en rond. Ze worden vaak in groepjes van drie of vier uitgelegd. Ze zijn vaak wit en hebben een sterke geur.

Meer weten? Bezoek www.sbdv.nl

in en bij de leemkuil". Op 20 augustus 2019 zijn de informatiepanelen onthuld door wethouder Sandmann van de Gemeente Apeldoorn. De wethouder heeft in zijn portefeuille o.a. recreatie en toerisme, natuur en dierenwelzijn. Dat komt allemaal samen bij de wildobservatieplaats bij de leemkuil in Berg en Bos.

Pauline, onze webmaster, heeft een zogenaamde QR code gemaakt op de informatieborden. Dus als u bij de borden komt en met uw mobiele telefoon de QR-code scant komt u vanzelf op de site: www.sbdv.nl en krijgt u meer informatie.

Zandbij en Spinnendoder

Yvonne Verhoef-Witz

Tijdens mijn opleiding voor IVN-natuurgids moest ik een half jaar lang een bepaald gebiedje bestuderen. Eigenlijk ben ik heel erg ingesteld op wild maar nu leerde ik dat er zoveel meer is wat ook heel interessant kan zijn. Als je gewoon een tijd lang naar een klein stukje grond kijkt kom je opeens allerlei dingen tegen. Nu ontmoette ik de, naar wat later bleek, grijze zandbij en de spinnendoder. Ik zal ze ongetwijfeld vaker hebben gezien, maar nu ging ik echt kijken waar ze mee bezig waren en zocht ik namen en informatie over ze op.

Zandbij.

Het was april. Zag ik nu opeens weer een zandbij vliegen? Ja, ik geloof het wel en nu had ik de mazzel dat hij op de grond ging zitten en zag ik hoe hij al gravend verdween in de grond. Volgens mij was het de grijze zandbij. Maar wat zag ik een klein stukje verder op het pad? Er waren er nog meer en er waren

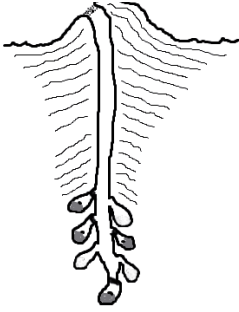

er die zelfs geel waren. Een andere soort soms? Nee, als je goed kijkt zitten ze allemaal onder het stuifmeel. Ik heb tijden kunnen kijken hoe ze bezig waren om zich in een klein gaatje in de grond naar binnen te werken. Regelmatig werd er zand naar buiten gewerkt. Heel veel zandbijen waren er bij elkaar maar ieder maakte zijn eigen nestgang.

Uit de zandkorrels en grassprietjes op de foto kunt u wellicht opmaken hoe klein dit alles is. Er zaten heel veel gaten bij elkaar op het pad. Het was heel leuk om te zien hoe de zandbijen druk bezig waren op het pad met het in- en uitkruipen van hun gangen. Iedere keer als ze weer uit een gaatje kwamen, dekten ze dit zorgvuldig weer af met wat zand. Bij terugkomst wisten ze feilloos tussen alle andere bedekte ingangen hun eigen nestgangopening te vinden. Een aantal zandbijen was nog gewoon een beetje grijs, maar er waren er ook die wat geler waren. Als je goed keek zag je het stuifmeel aan hun poten zitten.

Van de ijverige zandbijen heb ik een filmpje gemaakt dat te zien is op : <https://youtu.be/g95SmaJddhLw>

Zandbijen graven gangen loodrecht in de grond met veel zijgangen. Zij brengen in de zijgangen stuifmeel, vooral van wilgen, en nectar die ze tot een soort broodjes kneden, daarop leggen ze een ei. Om een grijze zandbij tegen te komen kun je het beste in de periode van begin maart tot eind mei op zoek gaan op zanderige gronden maar ook in bos of heide. Let maar op zandhoopjes die naast de ingangen van hun nest liggen.

De vrouwtjes hebben een zwart, glimmend achterlijf en het borststuk is dicht behaard. De lange grijze haren vormen als het ware een 'pelsje'. De mannetjes zijn vergelijkbaar maar hebben minder beharing op het borststuk. Ze hebben een lange witte 'baard' op de onderste helft van hun kopje. Je kunt je afvragen waarom zij iedere keer het gaatje naar het nest afdekt met wat zand. Dat komt omdat zij haar nestgangen moet beschermen tegen de roodharige wespbij. Als je goed kijkt zie je die rode wespbij ook in de buurt van de zandbijen vliegen. De wespbijen zijn van een

geslacht wilde bijen die zich als een koekoek gedragen en hun eieren in de nestkamers van een zandbij leggen. Zij hoeven dan geen stuifmeel of nectar te verzamelen en ook geen nesten te graven. Als het hun lukt glippen ze een nestgang in, openen de nestkamers en leggen in elke nestkamer één eitje. Wanneer deze wespbijlarve uitkomt doodt ze alle andere larven in de nestkamer. Daarom bewaken de grijze zandbijen hun nestgangen zo goed en schuiven ze er een beetje zand over als ze weggaan, ze verjagen de rode wespbij niet actief.

Spinnendoder.

Ik ga er eens bij zitten, kijk naar de plantjes en opeens zie ik iets bewegen. Het lijken wel twee grote mieren op elkaar, maar het is erg klein en ik kan het niet goed zien. Ik pak mijn cameraatje en probeer een foto te maken. Het gaat lastig want het is erg klein maar het lukt, ik zoom in en zie tot mijn verwondering een vrij grote spin en een ander dier.

Heeft die spin nu een wesp te pakken? Wie is nu met wie aan de wandel? Ik besluit het te filmen. Tot mijn stomme verbazing is het zwarte beestje (blijkt zwarte vleugels en rood gestreept lijfje te hebben) achterwaarts de spin aan het meeslepen. Wat een geweldig gezicht hoe hij achterwaarts over allerlei plantjes, steentjes, takjes en andere dingen kruipt en de spin, die groter dan hijzelf, meesleept.

Ik wist het schouwspel te volgen totdat het zwarte diertje onder een klein dennenboompje kroop en daar zonder spinnetje weer vandaan kwam. Even verder vloog hij weg. Ik was verbaasd, hij kan vliegen. Na opzoeken bleek het de gewone wegwerp te zijn, een spinnendoder.

Een spinnendoder verlamt een spin door een gif-injectie tussen de poten aan de buikkant of in de monddelen te plaatsen. Vervolgens wordt de prooi versleept naar een vaak tevoren gevonden of gemaakte bergplaats. Veel soorten spinnendoders nestelen in de grond en harken met de voorpoten in zo'n hoog tempo zand onder zich door, dat er soms ware zandfonteinnetjes te zien zijn. Zwaardere steentjes slepen ze achteruitlopend weg. Op de verstopte spin komt één wespenaar te liggen. Daarna wordt de bergplaats goed afgesloten en achtergelaten, zodat de wespenaarlarve zich verder kan ontwikkelen ten koste van de verlamde spin. Per broedcel dient steeds slechts één spin als voedselbron. De vraag kwam bij mij op waarom verdooft en doodt hij hem niet gewoon? Eigenlijk is het antwoord simpel, een dode spin vergaat, maar met een verdoofde spin heeft de larve heerlijk vers voedsel ter beschikking.

Van de manier waarop de spinnendoder met een spin in zijn klauwen helemaal achteruit loopt over allerlei obstakels heb ik een filmpje gemaakt en dit is te zien op <https://youtu.be/iEiRhA9HANI>

Emotie bij dieren... of word ik sentimenteel?

Henry Kats

In Berg en Bos zorgt een aantal vrijwilligers voor de wilde zwijnen, edelherten en damherten die daar in gesloten wildbanen leven. Wij voeren ze en geven natuurvoorlichting aan het publiek. Op 31 januari 2019 werden er bij een wildzwijn-zeug zes biggetjes (frislingen) geboren. Ieder jaar komen daar veel mensen op af om de nieuw geboren biggen te zien. In de vrije wildbaan zou dat absoluut niet kunnen, de zeug zou dit niet accepteren. Het is zelfs zeer gevaarlijk om tussen de biggen en de zeug te komen, ze zal jou als een bedreiging zien en waarschijnlijk aanvallen. Gelukkig zitten de zwijnen in Berg en Bos achter een gaasraster en zijn er aan gewend dat er mensen langs lopen. Terug naar de pasgeboren biggen, de weersomstandigheden waren slecht, het was koud en nat. Voor heel jonge biggen kan dat een slechte combinatie zijn. Ieder jaar sterven er biggen door slechte weersomstandigheden. Je kunt natuurlijk ook spreken van een natuurlijke selectie, de sterksten blijven leven. Ik zie dat als iets wat bij de natuur hoort, dus geen sentimentaliteit. Tot 1 februari, ik kwam bij de wilde zwijnen en zag dat twee biggen de eerste dagen niet hadden overleefd (zie foto).

Vaak wordt een dode big door de zeug of andere zwijnen opgegeten omdat een dood dier geur gaat afgeven wat roofdieren zou kunnen aantrekken en dan zijn de overige biggen in gevaar. De zwijnen waren nog niet zover om het nageslacht op te eten, de dode biggen lagen er nog. Wat mij toen opviel deed mij denken aan een soort rouwverwerking. Er waren stukken brood door het publiek over het raster gegooid. Zodra er biggen zijn geboren wordt er van alles gevoerd door de wandelaars. Ik zeg vaak dat men het beter niet kan doen aangezien ze goed en voldoende voer krijgen. De zeug kwam naar het raster en deed de stukken brood in haar bek. Vervolgens liep ze naar de dode big en legde de stukken brood bij die big neer. Ook de andere zwijnen kwamen naar de dode biggen en een voor een snuffelden ze aan de big en duwden ze de biggen iets opzij. Een van de zwijnen legde een douglastak op de big. Ik vroeg mij echt af of dit een soort afscheid nemen was of wellicht ter bescherming tegen de kou. Eerder heb ik waargenomen dat biggen door een zeug werden toegedekt met douglastakken. Er waren bij een overloopzeugje (big van een jaar eerder) twee biggetjes geboren. De leidende zeug kwam, vrat de placenta van de jonge zeug op (placenta gaat geur afgeven wat roofdieren zou kunnen aantrekken) en ging, toen het schemerig werd, de jonge zeug met de twee biggen toedekken met takken.

Van meerdere dieren is bekend dat er een soort afscheid van dode soortgenoten bestaat. Zien wij dit als emotie of zijn wij te sentimenteel? Het is bekend dat andere dieren sterk reageren op het overlijden van een soortgenoot of een dier waar ze mee samenleefden. Dit is bekend bij olifanten, mensapen, walvisachtige zoogdieren, boerderijdieren tot huisdieren aan toe. Ook jaloezie komt voor onder dieren. Een heel goede kennis van mij had een hondje en een soort valkparkiet. Als de parkiet los vloog kwam hij vaak bij haar en beet haar af en toe in het oor of was op andere wijze zeer irritant omdat ook het hondje aandacht kreeg. Het hondje overleed, de parkiet was een paar dagen van slag en heeft nooit meer gebeten of slecht gedrag vertoond. Het kan zijn dat dieren een link leggen tussen dode soortgenoten en dat koppelen aan een verstoring van hun normale gedrag en inschatten van gevaar. Volgens mij is geen dier zo sterk met de dood bezig als een mens maar ik weet het niet dus zal het bij mij wel sentimentaliteit zijn bij het zien van, mijns inziens, emotie bij dieren.

Bijzondere waarnemingen 2019

Bekijk de foto's in kleur op de site: www.sbdv.nl

5 februari 2019

Die ochtend was een koperwiek tegen het raam van Aartje Fiets gevlogen. De vogel was versuft maar na een half uur goede verzorging ging het steeds beter en even later is de koperwiek weer weggevlogen.

Koperwiek

1 juni 2019

Een scherpe foto maken van een libelle is best moeilijk. Met de minste beweging gaan ze de lucht weer in, net als je een foto wilt nemen. Jan van Hulst is het gelukt om in het Orderbos een mooie foto te maken van het vrouwtje van de platbuiklibelle. Een prachtig geel gekleurde libelle. Het mannetje heeft een hemelsblauw achterlijf en is door Jan een paar dagen later gefotografeerd.

Platbuiklibelle mannetje

Platbuiklibelle vrouwtje

7 juni 2019

Tijdens zijn dagelijkse wandeling in het Orderbos heeft Jan van Hulst een zeldzaam, heel klein en extreem moeilijk te vinden paddenstoeltje gevonden, het Gebundelde netpluimpje, (*Stemonites fusca*) een vertegenwoordiger uit de slijmzwammenfamilie in een pril stadium van zijn ontwikkeling. Op 31 juli trof Jan ze in volle glorie aan op een droge dennenstobbe. De hitte en droogte van de afgelopen tijd hadden blijkbaar geen invloed op deze Gebundelde netpluimpjes.

Netpluimpje beginstadium

Gebundelde netpluimpje

19 juni 2019

Op die dag moest Jan van Hulst zich wel even in de ogen wrijven om te zien of hij het wel goed zag. Jan is tamelijk goed bekend met de Nederlandse flora en fauna maar zo'n bizar veelpotig blauw spacemonster had hij nog nooit gezien. Jan komt al nagenoeg 30 jaar in alle seizoenen, onder alle weersomstandigheden vrijwel dagelijks in het Orderbos maar dit was

bizar, dit sloeg werkelijk alles. Het leek er op dat de aliens geland waren. Bij nadere beschouwing stelde hij vast dat het ding de kenmerken had van de Gebundelde Netwatjes die tot de Myxomycetengroep behoren (Myxomyceten zijn plasmodiale slijmzwammen). Deze bundeltjes staan op haren of draadjes. Die kobaltblauwe kleur kende Jan alleen maar van insecten en vogels, niet van Myxomyceten. Jan had weer wat om uit te zoeken. En dat gebeurde allemaal vlak bij huis in ons Orderbos.

28 juli 2019

Henry keek uit zijn slaapkamerraam en zag een Koninginnenpage in de tuin op de vlinderstruik zitten. Hij heeft snel het fototoestel gepakt en deze prachtige vlinder, die gelukkig nog even bleef zitten, gefotografeerd.

14 augustus 2019

SBDV vrijwilligerswerk op de Tongerense heide.

Het was prachtig weer, we hebben de heide in jaren niet zo mooi gezien als hij nu was. Buiten het gezoem van de bijen was het helemaal stil. In de verte zagen we een kudde schapen aankomen. Ze kwamen onze kant uit. Het bleek de schaapskudde van de Loenermark te zijn met herder Arjan Daalhuizen.

Aan de rand van een pad stond witte struikheide, dat zie je niet zo vaak. Op 31 augustus was Koningin Wilhelmina jarig. Zij kreeg ieder jaar van haar boswachters een bos witte struikheide op de vaas. Je hebt geluk als je witte struikheide vindt dus zal het ook geluk brengen was de gedachte. Witte struikheide. Ook de klokjesgentiaan was volop aanwezig in de buurt van de natte heide. Komt dit door de droge zomer van vorig jaar?

26 augustus 2019

Jan van Hulst wandelt iedere dag met zijn hondje Björn in het Orderbos. Hij ziet er van alles, onder andere heeft hij de restanten gevonden van 9 mannelijke en 6 vrouwelijke vliegende herten. Er waren in de zomer van 2019 vrij veel meldingen van vliegende herten. De volwassen kevers leven slechts enkele weken om te paren en eieren te leggen. Daarna sterven ze. Opvallend is dat bijna altijd alleen de kop met de gewei vormige kaken gevonden wordt. De weke delen worden snel door andere dieren gegeten en wat zij niet kunnen eten blijft liggen.

28 augustus 2019

In ons jaarboekje 2019 had Henry een artikeltje geschreven over invasieve exoten oftewel dieren en planten die hier niet thuishoren maar zich wel hebben gevestigd, waarvan sommige definitief. Een groot aantal invasieve exoten die zich in augustus in Apeldoorn, maar waarschijnlijk ook in andere gebieden in ons land hebben laten zien waren

de dagactieve nachtvinders, buxusmotten (*Cydalima perspectalis*). Overal in de buurt waren in korte tijd de buxushagen helemaal bruin en kaalgevreten door de groen gestreepte rupsen van de buxusmot. Henry vond het triest voor de burens, bij hem was alles groen (ze houden niet zo van buxus) en bij de burens was heel veel bruin. Henry had niet in de gaten dat er in de buurt zo veel buxus stond.

Veel buxusstruiken waren vanaf 2010 aangetast door een schimmel die uit Engeland afkomstig was. In de paleistuin van Paleis Het Loo is totaal 27 kilometer aan buxushaagjes preventief geruimd en in twee jaar tijd vervangen door een sterkere soort, achteraf heel slim gedaan anders was het nu een trieste bruine haag geweest! Er was toen nog geen sprake van de buxusmot in deze omgeving. Om de buitenlamp bij Henry vlogen op 28 augustus wel twaalf buxusmotten. De rupsen en vlinders van deze soort zijn wel mooi. De vlinder is van de familie grasmotten. Ze hebben witte vleugels met een bruinzwarte rand. Er is zelfs een bruine variant van de buxusmot, deze schijnt zeldzaam te zijn maar een paar vlogen er bij zijn buitenlamp. De rupsen zijn felgroen met over de lengte van de rups dikke zwarte en dunne witte strepen en ze hebben een zwarte kop. In geen enkel Nederlands vlinderboek wordt hij vermeld, dat zal waarschijnlijk aangepast moeten worden in de toekomst.

De buxusmot komt uit Azië (Japan, Zuid-Korea, China). Vermoedelijk is deze vlinder in 2007 in Duitsland geïntroduceerd via import van handelswaar uit Azië. In dat jaar werd hij ook in Nederland gesignaleerd en dus twaalf jaar later in Apeldoorn en omstreken. De kans is groot dat het probleem minder gaat worden als de rupsen ontdekt worden door vogels en andere insecten, bijvoorbeeld sluipwespen maar ook als er geen buxusplanten meer zijn waar ze de eieren op kunnen afzetten.

Projecten die door de SBDV zijn gerealiseerd (gefinancierd)

De Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe probeert regelmatig kleinschalige projecten te financieren en zelf te realiseren. Het laatste project betrof twee informatiepanelen bij de leemkuil in Berg en Bos te Apeldoorn (zie elders in dit boekje). Donateurs die al lang verbonden zijn aan de Stichting, zullen het wel weten maar voor de nieuwe donateurs is het wellicht leuk om te weten wat voor projecten onze Stichting tot dusver heeft gerealiseerd, gefinancierd door onze donateurs!

- 1990 – Dassenbescherming bij Vierhouten.
- 1993 – Het aanleggen, voor Geldersch Landschap & Kasteelen, van een amfibieënpool met een houtwal in het Pollense Veen, een prachtig overgangsgebied tussen de cultuurgronden en de Koninklijke Houtvesterij nabij Gortel.
- 1996 – In boswachterij Berg en Bos hebben we een paar winterverblijfplaatsen voor vleermuizen gerealiseerd waar bijzondere soorten overwinteren. Jaarlijks worden daar door vleermuisdeskundigen en SBDV-ers inventarisaties gedaan voor de landelijke vleermuizenstand.
- 1997 – Ontwikkeling van twee poelen in de Loenermark.
- 1998 – Laten uitbaggeren en restaureren van twee vennen op de Tongerense heide bij het Wisselseveen.
- 1999 – Aanpassing van een oude pompkelder in boswachterij Berg en Bos voor vleermuizen.
- 1999 – Ombouwen oude bietenhut in Berg en Bos tot vleermuizenverblijfplaats. In deze bietenhut werden in het verleden aardappels en bieten vorstvrij bewaard die aan de wilde zwijnen gevoerd werden. Ook het voer voor de edelherten lag hierin opgeslagen. Door onze vrijwilligers is deze hut omgebouwd voor de vleermuizen en is toen 'Vleerbietenhut' genoemd.
- 2002 – Het aanleggen van een amfibieënpool in Het Woudhuis.
- 2004 – Berg en Bos, informatiepanelen geplaatst met teksten, foto's van planten, dieren en cultuurhistorie van Berg en Bos bij een observatiescherm dat uitkijkt op een leemkuil.
- 2004 – Vleerbietenhut hersteld. Vanwege de hoge ouderdom van de oude houten constructie was een gedeelte van het dak ingestort. Daaronder lagen weliswaar grote betonnen balken, waardoor en geen enkel gevaar is geweest voor de vleermuizen, maar fraai was het niet.
- 2008 – Aanleggen houtsingel in het Woudhuis nabij het nieuwe moerasgebied Het Schol.
- 2009 – Maken en plaatsen van een ooievaarsnest op Landgoed Het Woudhuis in het natuurontwikkelingsgebied Het Schol.
- 2010 – Het Weteringse Broek, financiële bijdrage aan een stuk nieuwe natuur aan de oostkant van Apeldoorn. Onderdeel van de uitvoering 'Groene Mal' van de Gemeente Apeldoorn.
- 2010 – Schenking 10 vleermuislaapkasten voor Berg en Bos. Deze kasten

hangen langs het toegangspad dat naar de Apenheul leidt. Er is een zwarte vleermuis op geschilderd zodat het publiek kan vermoeden waar deze kasten voor dienen.

- 2011 – Een nieuwe gevel laten bouwen voor de vleerbietenhut (winterverblijfplaats voor vleermuizen).
- 2012 – Financiële bijdrage voor Geldersch Landschap & Kasteelen om een verhard pad (rolstoelvriendelijk) naar de wildobservatieplaats in de Loenermark te realiseren.
- 2014 – Informatiehuisje bij de wildbaan in Berg en Bos met voorlichtingsborden over het wild dat in deze omgeving voorkomt.
- 2017 – Nieuwe ingang voor winterverblijfplaats vleermuizen z.g. Pompkelder, nabij de ingang van de Apenheul, in samenwerking met Accres en de Gemeente Apeldoorn.
- 2019 – Berg en Bos, nieuwe informatiepanelen laten maken bij het wildobservatiescherm dat uitkijkt op een leemkuil. Op de panelen: teksten, foto's van planten, dieren en cultuurhistorie van Berg en Bos en de fontein van Het Loo.

Het Ree, een bijzonder dier

Gerard van Heiningen

Ieder jaar kennen we periodes van bronst van de verschillende hertachtigen.

Als eerste zijn de reeën aan de beurt van half juli tot half augustus, gevolgd door de edelherten vanaf half september tot half oktober. De laatste die de bronstperiode hebben, zijn de damherten, dit is vanaf half oktober tot half november.

Van de laatste twee kunnen we het bronstgebeuren meemaken, veelal is dit luidruchtig en daardoor goed te horen. Het reewild daarentegen doet het in alle stilte. Toch kunnen we de bronst van reeën wel zien. Zomaar midden op de dag kan het gebeuren dat u een reegeit en een reebok tegenkomt. Meestal hebben ze de recreant niet in de gaten, omdat ze alleen met hun bronstactiviteit bezig zijn. De geit daagt de bok uit en de bok rent achter de geit aan. Vervolgens neemt de geit weer een sprintje en gaat de bok er weer achteraan. Dit kan zo een aardig tijdje door gaan. Uiteindelijk krijgt de bok de kans om de geit te beslaan. Dit kan wel meerdere keren per dag zijn.

Na de bevruchting nestelt het embryo zich in de baarmoederwand en blijft daar zitten. In de herfst wordt het voedselaanbod voor de drachtige geit beduidend minder en zal ze minder vaak op lavei (grazen) gaan. Ze verblijft meer in de dekking om zodoende energie te besparen voor haar en haar kalfjes. Ook wordt de pens-inhoud met twintig procent verminderd en dat zorgt er voor dat ze de wintermaanden kan overleven.

Ditzelfde is voor de bok van toepassing. De foetus groeit niet, pas na de jaarwisseling als het een zachte winter is en er weer wat te eten valt, gaat de geit vaker op zoek naar voedsel en begint de foetus te groeien. In januari zal de vrucht slechts enkele centimeters bedragen, terwijl in maart dezelfde vrucht al zo'n twintig centimeter kan zijn. We noemen dit 'een uitgestelde dracht'. Op deze manier overleven de reegeit en de kalfjes de winter waarin het voedsel aanbod voor de reeën minder is. Er is in Nederland nog een zoogdier met dit zelfde verschijnsel, namelijk de boomarter.

In mei/juni zullen de kalveren volgroeid ter wereld komen en dan is er ook weer volop voedsel voor de reegeit en de reekalfjes.

Nestkastenproject Radio Kootwijk

Joop Rolfes

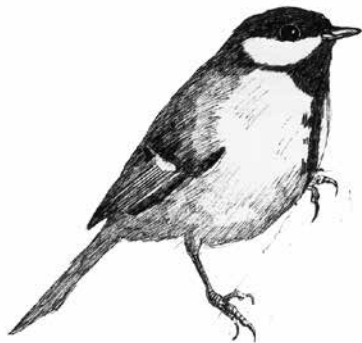

Traditioneel ook nu weer een verslagje van het broedseizoen, maar nu 2019. Staatsbosbeheer (terreineigenaar) had ons verzocht om van elke nestkast in het gebied de GPS coördinaten te bepalen zodat ook zij weten waar de kasten hangen, tevens hebben ze het verzoek gedaan om de kasten met draad te bevestigen aan de boom en niet meer met spijkers of schroeven die in de bomen achterblijven. Dit kan grote problemen veroorzaken als ze ooit geveld moeten worden met de zaagmachines. We zijn ook bezig om de nummering aan te passen waardoor alle gebieden met kasten op elkaar aansluiten. Voor wat betreft dit broedseizoen is het qua resultaat vergelijkbaar met het broedseizoen van 2018. De koolmees deed het veel beter dan vorig jaar, de bonte vliegenvanger ook wat beter. Ook dit jaar werden er diverse andere waarnemingen gedaan waaronder: verse mestputjes bij een dassenburcht, de koekoek werd al gehoord op 17 april. Verder waargenomen: raaf, groene specht, zwarte specht, goudvink, haas, keiler (mannelijk van het wilde zwijn), drie zeugen met jonge biggen, hinde met kalf, reebok en een zandhagedis (vrouwje).

2018	Legsel	
Koolmees	63 paar met	293 jongen
Pimpelmees	13 paar met	22 jongen
Bonte vliegenvanger	36 paar met	126 jongen
Boomklever	5 paar met	30 jongen

2019	Legsel	
Koolmees	76 paar met	448 jongen
Pimpelmees	9 paar met	79 jongen
Bonte vliegenvanger	27 paar met	160 jongen
Boomklever	7 paar met	53 jongen

In bovenstaande gegevens zijn de tweede legfels verwerkt.

Vrijwilligerswerk in natuurgebieden 2020 en (begin) 2021

Verzamelen en vertrek om 08.30 uur vanaf parkeerplaats Restaurant

'Gewoon Gastvrij' aan de Elburgerweg 1, hoek Zwolseweg in Wenum/Wiesel, of elders na afspraak. Van daar gaan we met zo min mogelijk auto's naar de heide. U hoeft zich niet aan te melden voor het vrijwilligerswerk maar u dient wel op tijd op de verzamelplaats te zijn!

Op onderstaande data gaan we vrijwilligerswerk verrichten in natuurgebieden. Iedereen is daarbij van harte welkom, of u nu af en toe eens kunt of altijd! Met elkaar kunnen we ervoor zorgen dat de heidegebieden met hun specifieke flora en fauna bewaard blijven. We werken van **09.00 uur tot ongeveer 12.00 uur**. Iedere vrijwilliger werkt rustig in zijn/haar eigen tempo. Halverwege pauzeren we voor koffie, thee of fris. Catering hebben we niet dus u wordt geacht zelf drinken en/of versnaperingen mee te nemen en..... een stoeltje of stuk plastic om op te zitten tijdens de pauze is erg prettig. Vaak is er na het werk nog even gelegenheid om een stukje door het gebied te wandelen. We werken volgens de Gedragscode Natuurbeheer, het gevolg hiervan is dat we in de broedperiode van de vogels, 15 maart t/m 15 juli, niet werken.

Tongerense heide (Geldersch Landschap en Kasteelen). Zie de internetsite glk.nl Om de heide in stand te houden verwijderen we daar de opslag van grove den en berk. Data: **zaterdag 1 februari, woensdag 11 maart, woensdag 12 augustus, woensdag 16 september, woensdag 21 oktober, zaterdag 5 december, zaterdag 23 januari 2021, woensdag 3 maart 2021.**

Noorderhei (Staatsbosbeheer). Zie de internetsite staatsbosbeheer.nl. Ook in dit gebied zijn we bezig de heide te ontdoen van opslag van grove den en berk. Vaak zien we tijdens ons werk het aanwezige wild. **Alle data Noorderhei zijn op zaterdagochtenden! Data: 11 januari, 22 februari, 18 juli, 29 augustus, 3 oktober, 14 november, 2 januari 2021, 13 februari 202, 13 maart 2021.**

Landelijke Natuurwerkdag zaterdag **7 november 2020**. Wilt u in een natuurgebied ergens in Nederland die dag vrijwilligerswerk doen, kijk dan voor meer informatie op www.natuurwerkdag.nl

Alle data kunt u ook terugvinden op onze internetsite: www.sbdv.nl

Overzicht activiteiten in 2020 en begin 2021

2020	11 januari	zaterdag: vrijwilligerswerk Noorderhei.
	01 februari	zaterdag: vrijwilligerswerk Tongerense heide.
	22 februari	zaterdag: vrijwilligerswerk Noorderhei.
	22 februari	zaterdag: excursie 'Op zoek naar diersporen'.
	11 maart	zaterdag: vrijwilligerswerk Tongerense heide.
	21 maart	* zaterdag: Faunadag Kasteel Middachten.
	11 april	zaterdag: excursie Schovenhorst.
	25 april	zaterdag: excursie Veluwezoom.
	02 mei	zaterdag: excursie Speulderbos/Ermelose heide.
	18 mei	maandag: excursie Paleispark Het Loo.
	21 mei	donderdag: fietsexcursie Kroondomein (Hemelvaartsdag).
	20 juni	zaterdag: excursie Beekhuizerzand.
	22 juni	maandag: excursie Aortjeshuus.
	04 juli	zaterdag: excursie molen Garderen.
	10 juli	vrijdag: excursie Aortjeshuus.
	11 juli	* zaterdag: bijenmarkt Uddel
	17 juli	zaterdag: vrijwilligerswerk Noorderhei.
	25 juli	zaterdag: excursie Grevenhout.
	05 augustus	* zaterdag: bijenmarkt in Epe.
	12 augustus	woensdag: vrijwilligerswerk Tongerense heide.
	15 augustus	zaterdag: excursie Noorderhei.
	29 augustus	zaterdag: vrijwilligerswerk Noorderhei.
	05 september	zaterdag: beamerlezing Geurt Besselink.
	12 september	zaterdag: excursie Speulder en Sprielderbos.
	16 september	woensdag: vrijwilligerswerk Tongerense heide.
	19 september	* zaterdag: honing- en hobbymarkt Ugchelen.
	25 september	vrijdag: bronstexcursie Kroondomein (alleen voor donateurs).
	03 oktober	zaterdag: vrijwilligerswerk Noorderhei.
	17 oktober	zaterdag: excursie Boeschoten.
	21 oktober	woensdag: vrijwilligerswerk Tongerense heide.
	07 november	zaterdag: Landelijke Natuurwerkdag.
	14 november	zaterdag: vrijwilligerswerk Noorderhei.
	05 december	zaterdag: vrijwilligerswerk Tongerense heide.
	19 december	* zaterdag: Kerstmarkt Kootwijk.
2021	02 januari	zaterdag: vrijwilligerswerk Noorderhei.
	23 januari	zaterdag: vrijwilligerswerk Tongerense heide.
	13 februari	zaterdag: vrijwilligerswerk Noorderhei.
	03 maart	woensdag: vrijwilligerswerk Tongerense heide.

* Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe is aanwezig met een voorlichtingsstand, zie publicaties in de dagbladen!

'Kijk regelmatig op www.sbdv.nl voor extra aanbod excursies!'

Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe

opgericht 4 juni 1986

Ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer S 41040043

Doel: Bescherming en behoud van alle op de Veluwe voorkomende diersoorten en hun natuurlijke omgeving.

Bestuur:

Voorzitter:	dhr. G. van Heiningen	tel: 0341-266147
Penningmeester:	dhr. P.R. Wervers	tel: 055-3123987
Coördinator excursies:	mevr. M. Strikwerda	excursies@sbdv.nl
Beheerder website:	mevr. P.A.G. Kats – Oostvogels	
Secretariaat:	vacant	info@sbdv.nl
Bestuursadviseur:	dhr. H.L. Kats	tel: 055-3558686

SBDV – internetsite: www.sbdv.nl

Opgave deelname excursies: excursies@sbdv.nl

Nieuwe donateurs aanmelden bij:

Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe
p/a Ordermolenweg 158, 7312 SM Apeldoorn

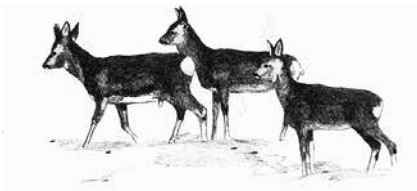
e-mail: info@sbdv.nl (secretariaat)

e-mail: penningmeester@sbdv.nl

Donaties:	minimaal:	€ 7,50 per jaar
	voor het leven:	€ 125,- eenmalig

IBAN nummer: NL95 INGB 0001 9464 58
T.n.v. Stichting Behoud Dierenwereld Veluwe, Apeldoorn

ANBI nummer van de Stichting is: 8166.63.452

Drukwerk: Drukkerij Dijkgraaf-Rijsdorp BV